

З ІСТОРІЇ АРХЕОЛОГІЇ

«НА ПІДЛОЖІ ПРАЦІ ТОГО САМОУКА ВИРОСТАЛИ УНІВЕРСИТЕТСЬКІ КАТЕДРИ І ПРОФЕСОРСЬКІ БЕРЕТИ»: ІНФОРМАТИВНІ МОЖЛИВОСТІ НЕКРОЛОГІВ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ЛЬВІВСЬКОЇ АРХЕОЛОГІЇ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Наталя БУЛИК

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України,
вул. Винниченка, 24, 79008, м. Львів, Україна,
e-mail: nata_bnm@ukr.net

Розглянуто некрологи як джерело для просопографічних досліджень. Зазвичай вони є своєрідним підведенням підсумку життя людини, чітко прив'язані до місця її діяльності, акцентують на здобутках, показують найкращі риси, описують здебільша не приватне життя, а суспільну користь і внесок у певну галузь.

Зазначено, що некрологи дають змогу дослідити професійну діяльність, однак робота з ними вимагає доволі критичного підходу, оскільки про померлих прийнято говорити/писати «або добре, або нічого». Крім цього, здебільша їх писали друзі, близькі приятелі, соратники й аж ніяк не вороги чи наукові опоненти, тому цей вид джерел позбавлений критичної оцінки. Віднайдено випадки, коли автор некрологів, написаних у день смерті та до роковин, давав абсолютно різну оцінку науковій діяльності (приклад – В. Антоневич про К. Гадачека).

Некрологи дають змогу відтворити коло спілкування, особисті стосунки, спільні проекти та наукові погляди – це дуже чітко простежується у тих численних замітках, опублікованих на сторінках українських і польських газет, а також наукових часописів. Відзначено, що тексти, написані до першої, п'ятої чи десятої річниці більш критичні, ніж «свіжі», писані в день смерті.

З текстів, приурочених до річниць смерті, можна почерпнути вже більше оцінку науковій діяльності сучасниками, натомість написані безпосередньо в день смерті чи похорону доволі часто виступають чи не єдиним джерелом, де вказано місце поховання, особливості характеру, відображено тонкі моменти спілкування з колегами тощо. Констатовано, що завдання некролога – зберегти пам'ять про людину в певному середовищі.

Загалом некрологи – малодосліджене й перспективне джерело, містять корисну інформацію щодо різних аспектів професійного та щоденного життя археологів, а на етапі, коли історія археології формується як окремий напрям, багато прізвищ відомі лише дуже вузькому колу, архіви розпорошені по різних містах, країнах, континентах саме вони слугують тим джерелом, яке підштовхує до подальших пошуків. Виснувано, що подальший аналіз наявних некрологів археологів ХІХ – першої половини ХХ ст. уможливить відтворення невідомих сторінок історії археологічної спільноти Львова та Галичини.

Ключові слова: некролог, меморіальна стаття, Кароль Гадачек, Богдан Януш, львівська археологія.

Цікавим, нетрадиційним, доволі часто (незаслужено) забутим у сучасній історіографії джерелом для просопографічних досліджень виступають некрологи й меморіальні статті. Цей різновид літератури виник унаслідок смерті людини і мав на меті згадати про покійника, який своїм життям заслужив, щоби про нього знала громадськість. Некрологи писали як у день

смерті, так і до річниць. Зазвичай посмертні статті чітко прив'язані до місця, виступають своєрідним підведенням підсумку життя покійного, акцентують на його здобутках, показують найкращі риси. Головне в некролозі не приватне життя покійного, а його суспільна користь і внесок у галузь, представником якої той був. Варто відзначити, що посмертні згадки, написані до першої, п'ятої чи десятої річниці смерті більш переосмислені, наповнені спогадами про людину та власними переживаннями автора, ніж ті, що писалися безпосередньо в день відходу у вічність [Janusz, 1912, 1924].

У сучасній історіографії є кілька публікацій, які звертаються до некрологів як до важливого джерела. Насамперед варто назвати розвідки Оксани Юркової [Юркова, 2013, 2013a], Анни Яненко [Яненко, 2020], Ярослава Затилюка [Затилюк, 2019] та ін.

Мета статті – залучення до наукового обігу некрологів і меморіальних статей, які дають змогу відкрити маловідомі вияви посмертної шани львівських археологів кінця XIX – першої половини XX ст.

Для дослідження історії археології некрологи мають неабияке значення. Адже з часу формування археології як окремої наукової дисципліни в середині XIX ст. професія археолога була певною мірою модною. Результати роботи людей, яких об'єднувало захоплення минувиною, часто потрапляли на шпальти газет та цікавили громадськість, відповідно і самі дослідники ставали відомими не лише в середовищі колег, а й загалу. Часто некрологи дають змогу дослідити професійну археологічну діяльність із деталями, невідомими з інших джерел. Однак робота з ними вимагає доволі критичного підходу, оскільки про покійних прийнято говорити/писати «або добре, або нічого», хоча ця популярна цитата вирвана з контексту і її автор, давньогрецький поет Хілон, писав: «Про мертвих або добре, або нічого, крім правди». Здебільша некрологи писали друзі, учні, близькі приятелі, соратники й аж ніяк не вороги чи наукові опоненти, тому вони позбавлені критичної оцінки. Хоча в цьому є і позитивний момент: їхні автори дуже тонко описували зовнішність людини, її переживання та власні враження від останніх зустрічей.

У львівській археології кінця XIX – початку XX ст. так трагічно склалося, що троє праісториків покінчили життя самогубством (Антоні Шнайдер, Кароль Гадачек та Богдан Януш), четвертого забрала Перша світова війна (Володимир Гребеняк). Власне про них і залишилося найбільше некрологів та посмертних згадок. Адже смерть неприємна у своїй суті, а коли вона так несподівано вириває вченого з щоденного життя, то залишає багато роздумів, запитань і коментарів. Саме некрологи А. Шнайдеру, К. Гадачеку, В. Гребеняку та Б. Янушу дуже емоційно наповнені, життєві, дають змогу змалювати цілісний портрет. Поза тим, не залишились поза увагою й некрологи, присвячені природному відходу низки дослідників праісторії, зокрема Ізидорові Шараневичу та Антонові Петрушевичу.

Хронологічно одні з перших некрологів, що мене цікавлять, на сторінках львівської української і польської преси присвячені трагічній смерті відомого краєзнавця, археолога, автора «Енциклопедії до краєзнавства Галичини» Антоні Шнайдера (1825–1880). Їхні автори дають характеристику не лише його діяльності, а й намагаються описати риси характеру та знайти причини цього трагічного вчинку. Для прикладу варто навести цитату з «Gazeta Lwowska» (рис. 1), присвячену Антоні Шнайдеру: «Тим, хто знав цього тихого, приятного чоловіка, який вдовольнявся найскромнішим життям, зайнятим лише однією метою, однією пристрастю, одним ідеалом: збиранням матеріалів для краєзнавства і доісторичних пам'яток – звістка про його трагічний кінець мусить видатися справжньою психологічною загадкою, якої не можна пояснити інакше, ніж припущенням про збочення розуму. ... Антоній Шнайдер був на диво оригінальною й характерною постаттю, типом, який нині зустрічається все рідше. Був живим доказом того, що можна досягнути безмежною любов'ю до справи, навіть, якщо вона не спирається на матеріальні засоби чи науку...» [Gazeta Lwowska, 26 lutego 1880]. Одну з причин трагедії автор некролога вбачав у відсутності освіти й дуже бідному існуванні: «... якби мав змогу вчитися у молодості, якщо б не жив у злиднях, чого б він тільки не зробив у своєму житті»

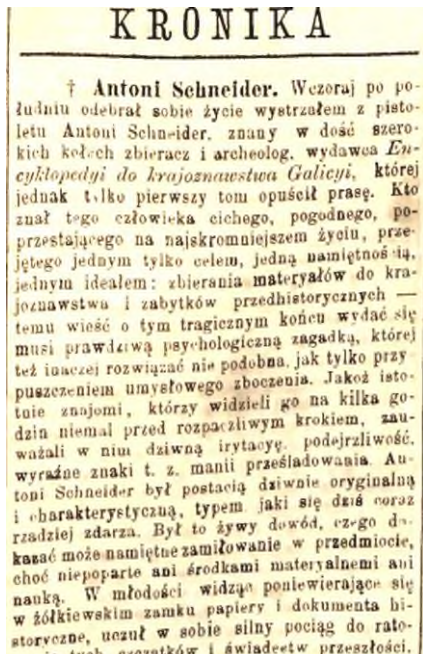

Рис. 1. 3 некролога Антоні Шнайдеру. Gazeta Lwowska, 1880
Fig. 1. From the obituary for Antoni Schneider. Gazeta Lwowska, 1880

археології. Лаконічний некролог на сторінках газети «Діло» опублікував уже на другий день, 22 листопада 1901 р., після смерті історика, сеньйора Ставропільського інституту, професора Львівського університету І. Шараневича М. Грушевський [Грушевський, 1901; 1902, с. 14]. Наступного року М. Грушевський на сторінках Записок НТШ опублікував більш розгорнутий некролог (рис. 2). Особливо чуттєві завжди згадки про останні зустрічі авторів некрологів із колегами, яким присвячені ці посмертні тексти. «Покійник до самого майже кінця не передчував близької смерті. Лежачи вже на смертній постелі, ділився він зі мною планами своїх праць, позачинаних, задуманих», – згадував М. Грушевський [Грушевський, 1902, с. 14].

ті, наділений такою волею і працездатністю» [Gazeta Lwowska, 26 lutego 1880].

Не оминула увагою цього видатного львів'янина й щоденна українська газета «Діло». Автор коротенької посмертної згадки відзначав, що «причиною [смерті – Н. Б.] була манія переслідування, котра його вже від котрогось часу мучила, через котру він підозрював і обирав за свого ворога всякого чоловіка» [Антоні Шнайдер, 1880]. Редакція «Діла» відзначає, що в останні роки передав свій архів, колекції до Оссолінеуму, а «маєточок» призначив на похорони та бідних. Не до кінця зрозуміло, що вкладено у зміст слова «маєточок», оскільки в Галичині це міг бути як будинок, так і якісь заощадження. А як відомо, А. Шнайдер не мав ні того, ні того й віку доживав у невеликій кімнаті в Оссолінеумі [дет. див.: Булик, 2010, с. 440–453].

Багатші на похвали і звеличення некрологи Ісидорові Шараневичу (1829–1901) й Антонові Петрушевичу (1821–1913) [дет. див.: Булик, 2009, с. 307–321; 2011, с. 415–428]. Про смерть цих двох істориків й археологів, діячів Народного дому та Ставропільії писали у провідних львівських наукових виданнях [Грушевський, 1901, ч. 262; 1902, с. 12–14; Свистунь, 1913, с. 97–101; Свенціцький, 1913]. У них автори акцентують передовсім на наукових здобутках обох діячів, наголошують на їхньому непересічному внеску в розвиток історії та

Ізидор Шараневич.

Некролог.

Від кількох літ, на жаль, приходить ся нам розпочинати річник Записок посмертними згадками. І на сей раз не обійшло ся без того, а найбільше болячою, близькою для нас утратою була смерть заслуженого галицького історика Дра Ізидора Шараневича — покійник попрощав ся з сьвітом в ночі під 21 листопада (4 грудня).

Рис. 2. Ізидор Шараневич. Некролог М. Грушевського. Записки НТШ

Fig. 2. Izydor Szaraniewicz. The obituary was written by M. Hrushevskyi. Shevchenko Scientific Society Notes

Рис. 3. Кароль Гадачек (Архів Державного природознавчого музею НАН України)

Fig. 3. Karol Hadaczek (Archive of the State Museum of Natural History of NAS of Ukraine)

музею предмети і все це принести в дар своєму народу», – зауважував автор одного з них [Посмертне wspomnienie, 1913, с. 201].

За рік, узимку 1914 р., археологічну спільноту Львова сколихнула звістка про смерть першого професора львівської археології, молодого й талановитого Кароля Гадачека (1873–1914). Мабуть, саме професорові Гадачеку присвячено найбільше некрологів, текстів прощальних промов, а також посмертних згадок до річниць. Про нього писали історики, археологи, краєзнавці та редактори львівської преси. Цікаві й спогади студентів, написані про професора. «Закарбувалася мені на завжди остання з ним розмова за день до смерті, яка наступила вночі з п'ятниці на суботу. Зустрілися випадково в одному з магазинів на вул. Академічній, бачившись часто у Шкоцькій чи на вулиці...» – писав удесяти роковини смерті Б. Януш [Janusz, 1924, s. 73].

Посмертні згадки та кілька світлин¹ (рис. 3) дають змогу змалювати зовнішній портрет і внутрішній світ К. Гадачека. Ці скромні свідчення сучасників, залишені в некрологах, вказують, що від природи він був наділений непересічним талантом і працьовитістю, водночас

Діяльність Антона Петрушевича пов'язана передовсім із Народним домом, заснованим з ініціативи Головної Руської Ради на зразок польського Оссолінеуму. Завдяки праці історика при установі сформовано цінну бібліотеку й відділ рукописів. Власне цей вклад у культурний розвиток Галичини і відзначено в посмертних текстах. Він був не «тільки теоретичним вченим, але й вчителем свого народу». Адже добре розумів, яку роль відіграє Оссолінеум для збереження польської національної ідеї і хотів, щоб Народний дім відігравав таку ж роль у культурно-освітньому житті українців [Свистунь, 1913, с. 101]. З цією метою А. Петрушевич формував музей і бібліотеку, які передавав для загального користування. «На то даю мои книги, рукописи, монеты, достопамятности, чтобы мой народъ учился мыслить, учился духовному труду... Не даю книги на то, чтобы их спрятать передъ очима людей и никто до нихъ не допускати» [Посмертне wspomnienie, 1913, с. 203].

Поза високою оцінкою наукового доробку і внеску в розвиток культури не минули автори некрологів увагою й особистих якостей А. Петрушевича. Згадують, що не був особливо вибагливим у побуті. «Жив він скромно, скромний був його стіл, а розвагою його були книги та наукові предмети. При такому способі життя він міг зібрати хорошу бібліотеку, придбати потрібні для

Рис. 4. З некролога Каролу Гадачеку (Pawłowski, 1914)

Fig. 4. From the obituary for Karol Hadaczek (Pawłowski, 1914)

¹ Фото Кароля Гадачека ідентифіковано автором і вводиться до наукового обігу вперше. Досі було відомо три портретні і одна колективна світлина археолога ранішого часу.

мав дещо неспокійний та неврівноважений темперамент. Загалом це була «людина добра, симпатична, без тіні професійної заздрості, наділений найчистішим ідеалізмом науковим». Вроджений талант К. Гадачека спричинився до того, що «його наукова кар'єра, а разом з нею заробітна плата зростали так швидко, що в порівнянні з іншими міг вважатися за вибранця фортуни» [Bieńkowski, 1915, s. 191–192]. За короткий час він «як декан філософського факультету здобув собі симпатії колег та учнів» (рис. 4) [Pawłowski, 1914, s. 698].

Свідчення студентів про вчителя дають змогу змалювати його цілісний образ. Ці оцінки різняться й іноді доволі критичні. Як викладач «за допомогою вміло обраних лекцій і семінарських вправ на кафедрі археології, керівником якої був, вмів він розбудити серед молоді запал до вивчення класичного мистецтва і доісторичної культури і виховав впродовж часу цілу низку здібних adeptів цих наук», – писав Юзеф Костжевський [Kostrzewski, 1916, s. 96]. Водночас цей самий автор доволі неоднозначно оцінив монографію, присвячену дослідженням біля Пшеворська, зокрема відзначав, що «зв'язок тексту з ілюстраційною частиною є доволі вільний, а у загальних висновках в кінці праці міститься не одне положення, з яким важко погодитися, однак треба визнати, що ця публікація старанним опрацюванням суттєво відрізняється від раніших наших видань цього роду» [Kostrzewski, 1916, s. 96]. Згодом, 1949 р., про ці ж дослідження він писав, що «Гадачек присвоїв собі ... досконалу техніку розкопок...» [Kostrzewski, 1949, s. 94]. Останні 6 років життя К. Гадачек віддав винятково праїсторії, «свої канікули присвячував проведенню розкопок, іноді за кошт шляхетних меценатів, частіше за власний» [Bieńkowski, 1915, s. 192].

Рис. 5. Могила Кароля Гадачека на Личаківському кладовищі. Фото І. Луцик

Fig. 5. Tomb of Karol Hadaczek on Lychakiv cemetery. Photo by I. Lutsyk

Саме з некрологів можемо відтворити атмосферу, яка панувала у Львові в часі російської окупації. Професорсько-викладацький склад університету, чи точніше ця невеличка кількість професорів, що перебувала у Львові в часи російської окупації, не мали змоги навіть повноцінно поховати свого колегу, декана, професора, вчителя. Адже російська влада забороняла будь-які публічні зібрання. Однак на похорон зібралися професори та доценти Львівського університету, Львівської політехніки, директор і працівники бібліотеки університету та студентство [Beck, 1935, s. 29]. Як зазначив за 10 років добрий приятель Гадачека Людвік Фінкель: «Зараз, як привид в недавньому майбутньому ... стає перед нами постать тихого, повного енергії, планів і мрій вченого, який залишив нас раптово серед трагічних

подій, зламаний, як дерево від буревію на схилах Татр. Вже видавалося, що всі ми звикли до раптових змін, які наступили від початку вересня 1914 р. в нашому житті, коли Його смерть, смерть приятеля нашого і колеги показала, що це лише ілюзія» [цит. за: Beck, 1935, s. 29]. У Львові в цей час існувала російська цензура й виявилось неможливим роздрукувати жалобні плакати, та й сама церемонія похорону мала обмеження, зокрема не дозволили виголосити публічних промов. Тому університетські колеги попрощалися з ним у каплиці університету. Як зазначив Л. Фінкель: «Було щось величне в тій групі людей, яка зібралася навколо каплиці анатомії [каплиця при Інституті патологоанатомії – Н. Б.], освіченої жовтими променями грудневого сонця, до якої звертався поважний, сивоволосий старець Тадеуш Войцеховський, а поруч похилилися дві інші білі голови: Людвіка Кубалі і Войцеха Кетжинського. Він говорив всупереч забороні всіх владних загарбників, щоб промов похоронних не було, покликаючись на дозвіл ректора Бека, який стояв поруч в оточенні професорів, що залишилися у Львові» [цит. за: Beck, 1935, s. 29].

Рис. 6. Могила Володимира Гребеняка на Личаківському кладовищі. Фото І. Луцик
Fig. 6. Tomb of Volodymyr Hrebennyak on Lychakiv cemetery. Photo by I. Lutsyk

Галича. Похований В. Гребеняк у Львові, куди «його тіло перевезене на Личаківський цвинтар з побоєвища під Галичем» (рис. 6) [Голубець, 1932]. Незважаючи на зовсім юний вік, В. Гребеняк встиг якнайкраще зарекомендувати себе в науковому середовищі Львова. Про нього залишив змістовний некролог Степан Томашівський, а також невеликі посмертні згадки Осип Залеський і Володимир Антоневич. Відзначило В. Гребеняка і Наукове товариство ім. Шевченка (НТШ), на сторінках «Хроніки» за 1914–1918 рр. також знаходимо невеличкий некролог, де вміщено фото археолога (рис. 7) і представлено огляд його наукових здобутків [Володимир Гребеняк, 1914–1918, с. 127–128]. Опис зовнішності, який залишив С. Томашівський, дає більше уявлення як виглядав В. Гребеняк, аніж ці дві чи три світліни, що

Одночасно некрологи відображають психо-емоційний стан інтелектуальної еліти міста в умовах окупації. Це добре відстежується на прикладі К. Гадачека, який «спостерігав за людьми, які групувалися в єдиному в цей час осередку розумової праці, в Міському архіві, мав навіть бажання зблизитися з ним, однак не прийняв пропозицію дир. Чоловського, який бачив його пригніченість, пропонував йому кімнатку в палаціку Лозинського і роботу над колекціями – але в результаті не знайшов в собі сили волі. Так був трагічно зламаний цей чоловік...» [Janusz, 1924, s. 74]. Затяжна депресія, страх померти з голоду в умовах війни та окупації та відсутність близьких зробили свою справу. «Під впливом величезного нервового розладу, спричиненого песимістичним настроєм на безвихідну ситуацію взимку, замахнувся на своє ще молоде життя і 19 грудня 1914 р. пішов у вічність. Його несподівана смерть справила величезне враження в цілому місті і великий жаль супроводжував його до могили на Личаківському цвинтарі, де спочив опівдні дня 21 грудня», – писав Богдан Януш, який неофіційно вважається учнем професора Гадачека (рис. 5) [Janusz, 1915, s. 184–185].

Коли вже йдеться про трагічні події Першої світової війни, не можна оминати увагою молодого талановитого українського археолога Володимира Гребеняка (1892–1915), який віддав життя в битві біля

дійшли до нашого часу далеко не в найкращій якості: «... майже не український вигляд був у Покійника. Струнка висша статъ, бліде дуже інтелігентне лице, гарні ясні очі, високе чоло, біляве волосє, незвичайна як на молодого хлопця повага руху і слова, при великій плавности, аж скорости в мові, старанна простота в одязі, культурна чемність в поведеню – все те робило його особу замітною в кругах нашої молодєжи. Не менше й се, що вже з гімназійної лавки виніс він інтерес до науки і наукового досліду в означенім напрямі» [Томашівський, 1915, с. 5].

Рис. 7. Володимир Гребеняк. Фото з некролога у Хроніці НТШ

Fig. 7. Volodymyr Hrebennyak. Photo from the obituary in Chronicle of the Shevchenko Scientific Society

Рис. 8. Богдан Януш. Фото середини 1930 р.

Fig. 8. Bohdan Janush. Photo from the middle of 1930

Окрім детального опису зовнішності та якихось загальних переживань із приводу важкої втрати, у некролозі досить детально подано характеристику В.Гребеняка як дослідника праісторії та автора низки статей: «... були се переважно статі популярного змісту, які показували вже рано незвичайні прикмети його таланту: широке знанє предмету получене з легким і принадним способом викладу. Не один читач дивував ся, як можливо з дрібних передісторичних нахідок видобути стілько цікавих фактів і висновків. Та Покійник не тужив за популярністю популяризатора, і його ідеалом було стати дійсним ученим, якого захоплює сама велич науки. У голові носив багато плянів і готових думок, які вражали своєю бистротою й оригінальністю, та мріяв про те, щоби скінчивши законами приписані університетські курси доповнити своє знанє і методичне вишколенє поза Галичиною (у Львові учив ся він головню у пок. проф. Гадачка і проф. Чекановського)» [Томашівський, 1915, с. 6].

Підтвердження цьому знаходимо в посмертній згадці його близького університетського товариша В. Антоневича, який в одному з листів до старшого колеги з Кракова В. Деметрике вича з великим жалем писав про В.Гребеняка: «Загинув під Галичем 1915р. Володимир Гребеняк зі Львова, археолог, праці якого, що власне зараз друкуються (знаю їх лише в рукописах), поставлять його в ряд молодих, дуже здібних дослідників-синтетиків. Страта невимовна ... Найцікавіша його праця опублікована безпосередньо перед війною “Наслідки

впливів скитської культури на цивілізацію Наддніпрянщини». Наука втратила в покійному Гребеняку дуже доброго працівника, а ж – сердечного приятеля» [МАК, SP8/36].

Археологія втратила талановитого й наполегливого дослідника. «Українська нація стратила в сім молоденькім вояку... вже готову розцвітаючу індивідуальність, на місце якої може й за ціле людське покоління не знайде рівного кандидата на його місце» [Томашівський, 1915, с. 6]. За кілька років праці він зробив помітний внесок у розвиток української археології.

Також не можу оминати увагою ще одного дослідника з не менш трагічною долею – Богдана Януша (1887–1930) (рис. 8). «З роду і переконання українець, силою незavidних обставин працював переважно в польських видавництвах, але утримував з українською наукою тісні зв'язки і містив у наших видавництвах статті під псевдонімом Василь Карпович», – писав у некролозі на сторінках газети «Діло» Іван Крип'якевич (рис. 9) [І.К., 7.11.1930].

Богдан Януш не був постаттю офіційної науки, не мав освіти та високих учених ступенів і поза тим зробив для археології та краєзнавства Галичини більше, ніж нерідко цілі наукові колективи. Його поважали й цінували як в українському, так і польському науковому середовищі Львова. Тому не дивно, що про трагічну подію, що сталася 4 листопада 1930 р. у готельній кімнаті у Львові, писали ледь не всі львівські газети (рис. 10) [Самогубство архіваря..., 1930; S. p. Bogdan Janusz, 1930]. Своїм приятелем Януша вважали Микола Голубець, Іван Крип'якевич, Станіслав Лемпівський, Володимир Антоневич, Роман Якімовіч. Усі вони прагнули залишити посмертні згадки, присвячені цій непересічній постаті.

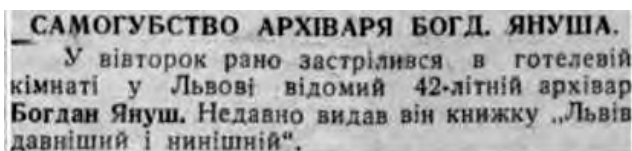

Рис. 10. Повідомлення про смерть Богдана Януша на сторінках газети «Діло»

Fig. 10. Report on the death of Bohdan Janush on the pages of newspaper «Dilo»

У посмертних текстах, присвячених Б. Янушеві, добре простежуються його наукові зацікавлення. Передовсім автори вказували, що він був археологом-польовиком. Як згадував його близький друг В. Антоневич, відгук про Б. Януша як «паперового дослідника» доволі категоричний, оскільки «мало хто так знав свій терен, як власне Б. Януш, і що часом мандрівки свої здійснював без гроша в кишені знали лише товариші по мандрівках» [Antoniewicz, 1931–32, s. 166–167]. Окрім праісторії, Б. Януш відомий як дослідник історії караїмів. «Таємниче плем'я караїтів так його заінтересувало, що почав над ними досліди і по роках праці дав монографію про них», – писав І. Крип'якевич [І. К., 1930, с. 4].

Роман Якімовіч відзначав, що при розмовах Януш часто скаржився, що після війни у Львові не було праісторика і, фактично, змоги перекинутись хоча би словом на тему археології.

Певним підсумком наукової діяльності Б. Януша є характеристика власне Р. Якімовіча, що «він був останнім “старожитником” типу з середини ХІХ ст., якого цікавило минуле у всіх

Рис. 9. Некролог І. Крип'якевича на Богдана Януша. Діло, 1930

Fig. 9. The obituary was written by I. Krypikevych for Bohdan Janush. Dilo, 1930

З некрологів довідуємося, що браком університетської освіти Б. Янушу «неодноразово дорікали різні неукі з “академічною освітою”» [Łempicki, 1930, s. 3]. Проте, як писав у некролозі Микола Голубець, «я знаю, я бачив як на підложжі праці того самоука виростили університетські катедри і професорські берети» [Голубець, 1930, с. 4]. Дехто вважав, що Б. Януш за плату писав докторати частині тогочасних львівських істориків.

його проявах і це в основному минуле вузького, стисло окресленого географічного регіону» [Jakimowicz, 1935, s. 312].

Богдан Януш повторив шлях свого неофіційного вчителя Кароля Гадачека. У вівторок зранку, 4 листопада 1930 р., у готельній кімнаті пострілом із пістолета Б. Януш обірвав нитку свого життя... [Самогубство..., 6.11.1930]. В переддень смерті він ще взяв участь у конференції з представником міністерства, який приїхав до Львова у справі експонатів на міжнародну виставку в Парижі [S. p. Bogdan Janusz, 1930]. «Ця вістка була страшним своїй самозрозумілій і невідхильній консеквенції епілогом життєвої трагедії людини, в якій в грудях жевріли дві душі, на якій обличчі били дві маски, що взаємно себе виключали», – наголошував у прощальній промові М. Голубець [Голубець, 1930, с. 4]. Похований Б. Януш на Личаківському кладовищі у Львові. Скорботну згадку про нього помістили майже всі львівські газети, згодом з'явилися й більші некрологи. Тому дещо перебільшує С. Лемпівський, стверджуючи, що коли звів рахунки з життям, ніхто не напише теплого слова, «якби був лише тінню, або кимось, ким треба було соромитись» [Łempicki, 1930, s. 4].

Не можна залишити поза увагою і представників родини Дідушицьких, які, не будучи археологами за фахом, прислужилися галицькій археології своєю меценатською, музейницькою і пам'яткоохоронною діяльністю. Йдеться про Володимира (1825–1899) (рис. 11), Войцеха (1848–1909) та Тадеуша (1841–1918) Дідушицьких. Некрологи, присвячені цим діячам, доволі детально подають їхній внесок у розвиток музею Дідушицьких, їхні наукові вподобання, в тому числі автори згадують і їхню діяльність у царині археології [Chłapowski, 1900; Dębiński, 1909].

Некролог Б. Янушу професор С. Лемпівський дуже поетично підсумував: «Нехай цих пару слів справедливої оцінки діяча і письменника, і цих пару слів спогадів про дивного бідного чоловіка впаде на його самотню могилу, як в'язка білих листопадкових хризантем» [Łempicki, 1930, s. 4]. І цей підсумок добре завершує тему посмертних згадок. Бо, справді, ті короткі біографічні дані, обрамлені у спогади, характеристика зовнішнього вигляду і внутрішнього світу людини, якій присвячені, – це найкраща оцінка діяча, вченого, людини...

Аналіз текстів дає підстави вважати, що статті, приурочені до роковин смерті містять більше оцінок наукової діяльності, а некрологи, писані з позиції «*Aut bene, aut nihil*», – здебільша компліментарні. Також вони доволі часто чи не єдине джерело, де зазначено час і місце поховання, обставини смерті тощо. Незважаючи на те, що меморіальні публікації доволі рідко привертають увагу істориків, вони заслуговують ретельного дослідження в різних аспектах, хоча б тому, що звернення до наукових біографій дозволяє зберегти пам'ять про людину в певному середовищі й відтворити загальний стан справ у галузі, з якою ця людина пов'язана. Нерідко саме некрологи дають змогу відтворити нюанси, пов'язані з повсякденним життям: у них містяться адреси, за якими проживала людина в останній час життя,

Рис. 11. Дідушицький Володимир. Посмертні вінки. 1899. (Архів Державного природознавчого музею НАН України)

Fig. 11. Włodzimierz Dzieduszycki. Postmortem wreaths. 1899. (Archive of the State Museum of Natural History of NAS of Ukraine)

відображено емоції авторів, які закарбувалися від останніх зустрічей, різноманітні нотатки, де проводив дослідник дозвілля, з ким і як спілкувався поза роботою тощо.

Загалом, некрологи – малодосліджене й перспективне джерело. Вони містять корисну інформацію щодо різних аспектів професійного та щоденного життя археологів. А на етапі, коли історія археології формується як окремий напрям, багато прізвищ відомі лише дуже вузькому колу, архіви розпорошені по різних містах, країнах, континентах, саме некрологи слугують тим джерелом, яке підштовхує до подальших пошуків. Якщо добре проаналізувати наявні некрологи археологів XIX – першої половини XX ст., то на їхній основі можемо заповнити чимало білих плям в історії археологічної спільноти заходу України.

Подяки. Авторка висловлює вдячність науковому співробітнику Державного природознавчого музею НАН України Анатолію Мамчуру і молодшому науковому співробітнику відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України Ірині Луцик за люб'язно надані фото до публікації.

ЛІТЕРАТУРА

- [Антоній Шнайдер]. (1880, 28 лютого). *Діло*, I.
- Антоній, С. (1913). *Петрушевич (Посмертное воспоминание)*. 203. Режим доступу: <http://www.ukrstor.com/ukrstor/petrusevic-pv.html>.
- Аристовъ, Ф. (1929). Исидоръ Ивановичъ Шараневичъ (съ портретомъ). *Врѣменникъ Ставропігійскаго Института съ мѣсяцесловомъ на 1930 г., 2*, Львовъ, 2–6.
- Билинкевичъ, И. (1929). Незабвенной памяти д-ра Исидора Ив. Шараневича. *Врѣменникъ Ставропігійскаго Института съ мѣсяцесловомъ на 1930 г., 2*, Львовъ, 115–118.
- Булик, Н. (2009). Формування української археології в Галичині у XIX столітті: Ісидор Шараневич (1829–1901). *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, 13, 307–321.
- Булик, Н. (2010). Антоні Шнайдер: штрихи до наукового портрету львівського археолога. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, 14, 440–453.
- Булик, Н. (2011). Археологія у науковій спадщині Антона Петрушевича. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, 15, 415–428.
- В[ладимир] Ш[араневич] (1902). Исидор Шараневич. *Временник Ставропигийского института на 1903 год*. Львов, 188–191.
- Володимир Гребеняк (1914–1918). *Хроніка Наукового товариства імени Шевченка у Львові*, 60–62, Львів, 127–128.
- Голубець, М. (1930). Над могилою Богдана Януша. *Діло*, 251, 4.
- Голубець, М. (1932). Пантеон Галицької Землі. *Діло*, 237.
- Грушевський, М. (1901). Згадка про покійного проф. д-ра Ізидора Шараневича. *Діло*, 262.
- Грушевський, М. (1902). Ісидор Шараневич. Некролог. *Записки НТШ, XLVI/I, Miscellanea*, 12–14.
- Затилюк, Я. (2019). «Пам'яті М. Біляшівського» – рукописний спомин з архіву Всеукраїнської академії наук та друковані некрологи 1926 року. *Науковий вісник Національного музею історії України*, 5, 94–101.
- І. К. (1930). Богдан Януш (посмертна згадка). *Діло*, 249.
- Пастернак, Я. (1929). Ізидор Шараневич як археолог. *Діло*, 36.
- Самогубство архіваря Богдана Януша (1930). *Діло*, 248.
- Свенціцкий, І. (1913). Антон Петрушевич. Некролог. *Діло*, 84.
- Свистун, Ф. (1913). Некролог. А. С. Петрушевич. *Вѣстник Народного Дома*, 7–9, Львов, 97–101.
- Томашівський, С. (1915, 7.VI). Володимир Гребеняк. *Діло*, 27, 4–6.
- Юркова, О. (2013). Вшанування Патріарха: Реакція на смерть Михайла Грушевського поза межами радянської України. *Україна на історіографічній мапі міжвоєнної Європи: Матеріали міжн. наук. конф.* (Мюнхен, Німеччина, 1–3 липня 2012), Київ, 219–237.
- Юркова, О. В. (2013). Таємниці офіційного некролога Михайла Грушевського. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*, 22, 31–54.

Яненко А. (2020). «Сумуємо тяжкою втратою науки...»: вшанування смерті в археологічному співтоваристві УСРР другої половини 1920-х – початку 1930-х рр. *Місто: історія, культура, суспільство*, 4 (11), 288–302.

Antoniewicz, W. (1916). Karl Hadaczek und die Vorgeschichtsforschung in Galizien. *Wiener Prähistorische zeitschrift*. Wien und Leipzig, 3, 1–14.

[Antoni Schneider] (26 lutego 1880). *Gazeta Lwowska*, 46.

Antoniewicz, W. (1917). Karol Hadaczek jako prehistoryk. W drugą rocznicę zgonu. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. Lwów, 481–488.

Antoniewicz, W. (1931–1932). Bohdan Janusz. *Wiomości Numizmatyczno-archeologiczne*. XIV, 165–171.

Beck, A. (1935). Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie podczas inwazji rosyjskiej w roku 1914/15. Lwów, 86 s.

Bieńkowski, P. (1915). S. p. Karol Hadaczek. *Eos*, XX, Lwów, 191–196.

Chłapowski, F. (1900). *Włodzimierz Dzieduszycki. Wspomnienie pośmiertne*. Poznań, 12 s.

Dębiński, B. (1909). *Wojciech hr. Dzieduszycki*. Lwów. (przemówienie). 8 s.

Jakimowicz, R. (1935). Ś. P. Bohdan Janusz. *Wiomości Archeologiczne*, 13, 312–318.

Janusz, B. (1912). Adam Honory Kirkor. Z powodu 25 rocznicy śmierci. *Kurjer Lwowski*, 53.

Janusz, B. (1915). 293 dni rządów rosyjskich we Lwowie (3.IX.1914–22.VI.1915). Lwów. 262 s.

Janusz, B. (1924). Wspomnienie o śp. Karolu Hadaczeku. *Wiomości Konserwatorskie*, Lwów, 3, 73–76.

[Karol Hadaczek] (23 stycznia 1915). *Wiedeński kurjer Polski*, 96.

Kostrzewski, J. (1916). Karol Hadaczek i jego działalność naukowa. *Kosmos*, 41, 95–99.

L. F. (1914). Wspomnienia pośmiertne: Karol Hadaczek. *Kwartalnik Historyczny*, 28, 605–607.

Łempicki, S. (1930). Bohdan Janusz. *Gazeta Lwowska*, 265, 3–4.

Pawłowski, S. (1914). Karol Hadaczek. *Kosmos*, 39 (7/12), 697–698.

S. p. Bogdan Janusz (1930). *Kurjer Lwowski*, 6.XI.

REFERENCES

[Antonii Shnaider]. (1880, February 28). *Dilo*, I. (in Ukrainian).

Antonii, S. (1913). *Petrushevykhъ (Posmertnoe vospomynanie)*. 203. URL: <http://www.ukrstor.com/ukrstor/petrusevic-pv.html>. (in Russian).

Aristov', F. (1929). Isidor' Ivanovich' Sharanevich' (s' portretom'). *Vrēmennik" Stavropígíyskago Instituta s" mēsyatseslovom" na 1930 g.*, 2, Lvov, 2–6. (in Russian).

Bilinkevich", I. (1929). Nezabvennoy pamyati d-ra Isidora Iv. Sharanevicha. *Vrēmennik" Stavropígíyskago Instituta s" mēsyatseslovom" na 1930 g.*, 2, L'vov", 115–118. (in Russian).

Bulyk, N. (2009). Formuvannia ukraïnskoï arkheolohii v Halychyni u XIX stolitti: Isydor Sharanevych (1829–1901). *Materialy i doslidzhennia z arkheolohii Prykarpattia i Volyni*, 13, 307–321. (in Ukrainian).

Bulyk, N. (2010). Antoni Shnaider: shtrykhy do naukovoho portretu Ivivskoho arkheoloha. *Materialy i doslidzhennia z arkheolohii Prykarpattia i Volyni*, 14, 440–453. (in Ukrainian).

Bulyk, N. (2011). Arkheolohiia u naukovi spadshchyni Antona Petrushevycha. *Materialy i doslidzhennia z arkheolohii Prykarpattia i Volyni*, 15, 415–428. (in Ukrainian).

V[ladimir] SH[aranevich] (1902). Isidor Sharanevich. *Vremennik Stavropigiyiskogo instituta na 1903 god*. L'vov, 188–191. (in Russian).

Volodymyr Hrebeniak (1914–1918). *Khronika Naukovoho tovarystva imeny Shevchenka u Lvovi*, 60–62, Lviv, 127–128. (in Ukrainian).

Holubets, M. (1930). Nad mohyloi Bohdana Yanusha. *Dilo*, 251, 4. (in Ukrainian).

Holubets, M. (1932). Panteon Halytsytskoi Zemli. *Dilo*, 237. (in Ukrainian).

Hrushevskiy, M. (1901). Zghadka pro pokinoho prof. d-ra Izydora Sharanevycha. *Dilo*, 262. (in Ukrainian).

Hrushevskiy, M. (1902). Izydor Sharanevych. Nekroloh. *Zapysky NTSh, XLV/I*, Miscellanea, 12–14. (in Ukrainian).

- Zatyliuk, Ya. (2019). «Pam'iaty M. Biliashivskoho» – rukopysnyi spomyn z arkhivu Vseukrainskoi akademii nauk ta drukovani nekrolohy 1926 roku. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho muzeiu istorii Ukrainy*, 5, 94–101. (in Ukrainian).
- I. K. (1930). Bohdan Yanush (posmertna zghadka). *Dilo*, 249. (in Ukrainian).
- Pasternak, Ya. (1929). Yzydor Sharanevych yak arkheoloh. *Dilo*, 36. (in Ukrainian).
- Samohubstvo arkhivaria Bohdana Yanusha (1930). *Dilo*, 248. (in Ukrainian).
- Svientsitskyi, I. (1913). Anton Petrushevych. Nekroloh. *Dilo*, 84. (in Ukrainian).
- Svystun, F. (1913). Nekroloh. A. S. Petrushevych. *Vĭstnyk Narodnoho Doma*, 7–9, Lvov, 97–101. (in Russian).
- Tomashivskyi, S. (1915, 7.VI.). Volodymyr Hrebeniak. *Dilo*, 27, 4–6. (in Ukrainian).
- Yurkova, O. (2013). Vshanuvannia Patriarkha: Reaktsiia na smert Mykhaila Hrushevskoho poza mezhamy radianskoi Ukrainy. *Ukraina na istoriohrafichnii mapi mizhvoiennoi Yevropy: Materialy mizhn. nauk. konf. (Miunkhen, Nimechchyna, 1–3 lypnia 2012)*, Kyiv, 219–237. (in Ukrainian).
- Yurkova, O. V. (2013). Taiemnyi ofitsiinoho nekroloha Mykhaila Hrushevskoho. *Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky*, 22, 31–54. (in Ukrainian).
- Yanenko A. (2020). «Sumuiemo tiazhkoiu vtratoi nauky...»: vshanuvannia smerti v arkheolohichnomu spivtovarystvi USRR druhoi polovyny 1920-kh – pochatku 1930-kh rr. *Misto: istoriia, kultura, suspilstvo*, 4 (11), 288–302. (in Ukrainian).
- Antoniewicz, W. (1916). Karl Hadaczek und die Vorgeschichtsforschung in Galizien. *Wiener Prähistorische zeitschrift*. Wien und Leipzig, 3, 1–14. (in German).
- [Antoni Schneider] (26 lutego 1880). *Gazeta Lwowska*, 46. (in Polish).
- Antoniewicz, W. (1917). Karol Hadaczek jako prehistoryk. W drugą rocznicę zgonu. *Przewodnik Naukowy i Literacki*. Lwów, 481–488. (in Polish).
- Antoniewicz, W. (1931–1932). Bohdan Janusz. *Wiadomości Numizmatyczno-archeologiczne*, XIV, 165–171. (in Polish).
- Beck, A. (1935). Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie podczas inwazji rosyjskiej w roku 1914/15. *Lwów*, 86 p. (in Polish).
- Bieńkowski, P. (1915). S. p. Karol Hadaczek. *Eos*, XX, Lwów, 191–196. (in Polish).
- Chłapowski, F. (1900). *Włodzimierz Dzieduszycki. Wspomnienie pośmiertne*. Poznań. 12 p. (in Polish).
- Dębiński, B. (1909). *Wojciech hr. Dzieduszycki*. Lwów. (przemówienie). 8 p. (in Polish).
- Jakimowicz, R. (1935). Ś. P. Bohdan Janusz. *Wiadomości Archeologiczne*, 13, 312–318. (in Polish).
- Janusz, B. (1912). Adam Honory Kirkor. Z powodu 25 rocznicy śmierci. *Kurjer Lwowski*, 53. (in Polish).
- Janusz, B. (1915). 293 dni rządów rosyjskich we Lwowie (3.IX.1914–22.VI.1915). *Lwów*. 262 p. (in Polish).
- Janusz, B. (1924). Wspomnienie o śp. Karolu Hadaczeku. *Wiadomości Konserwatorskie*, Lwów, 3, 73–76. (in Polish).
- [Karol Hadaczek] (1915, January 23). *Wiedeński kuryer Polski*, 96. (in Polish).
- Kostrzewski, J. (1916). Karol Hadaczek i jego działalność naukowa. *Kosmos*, 41, 95–99. (in Polish).
- L. F. (1914). Wspomnienia pośmiertne: Karol Hadaczek. *Kwartalnik Historyczny*, 28, 605–607. (in Polish).
- Łempicki, S. (1930). Bohdan Janusz. *Gazeta Lwowska*, 265, 3–4. (in Polish).
- Pawłowski, S. (1914). Karol Hadaczek. *Kosmos*, 39 (7/12), 697–698. (in Polish).
- S. p. Bogdan Janusz (1930). *Kurjer Lwowski*, 6.XI. (in Polish).

Стаття: надійшла до редакції 16.01.2022
прийнята до друку 21.04.2022

«UNIVERSITY DEPARTMENTS AND PROFESSOR BERETS GROW UP ON THE BASE
OF THIS SELF-TAUGHT'S WORK»: INFORMATIVE POSSIBILITIES OF OBITUARIES
FOR THE STUDY OF LVIV ARCHEOLOGY
OF THE LATE XIX – FIRST HALF OF THE XX CENTURY

Natalia BULYK

*Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of NAS of Ukraine,
Vynnychenko Str., 24, 79008, Lviv, Ukraine,
e-mail: nata_bnm@ukr.net*

Obituaries as a source for prosopographic research are considered. They are usually a kind of summary of a person's life, clearly tied to the place of someone's activity, focus on achievements, show the best features, and describe mostly not private life, but public benefit and contribution to a particular field of work.

It is noted that obituaries provide an opportunity to explore professional activities, but working with them requires a rather critical approach, as the dead are usually said/written as «good or nothing». In addition, they were mostly written by mates, close friends, and colleagues but not enemies or scientific opponents, so this type of source lacked critical evaluation. There are cases when the author of obituaries written on the day of death and dedicated to the anniversary, gave a completely different estimation of scientific activity (example – V. Antoniewicz about K. Hadaczek).

Obituaries provide an opportunity to recreate the circle of communication, personal relationships, joint projects, and scientific outlook – it can be clearly seen in the numerous ones published in Ukrainian and Polish newspapers and scientific journals. It is noted that texts dedicated to the first, fifth, or tenth anniversary are more critical than «fresh» ones written on the day of death.

Texts dedicated to the anniversaries of death can be used to obtain the estimation of scientific activity from contemporaries, but those written directly on the day of death or funeral are often the only source where the burial place, traits of character, slight moments of communication with colleagues, and so on are displayed. It has been stated that in any case, the obituary's task is to preserve the memory of a person in a certain environment.

In general, obituaries are a little-studied and promising source, contain useful information on various aspects of the professional and everyday life of archaeologists, and at the stage when the history of archeology is formed as a separate area of research, many names are known only to a very narrow circle, archives scattered in different cities, countries, continents and exactly they serve as the source that pushes to further research. It is concluded that further analysis of the available obituaries of archaeologists of the XIX – first half of the XX century will allow the reconstruction of the history of the archaeological community of Lviv and Halychyna.

Key words: obituary, Karol Hadaczek, Bohdan Janusz, Lviv archaeology, memorial paper.